

с пудра синини под очите на жената са пак последица от изпитания, но какви: лющкания в избора на професията, преселения от град на град, влюбвания и разлюбвания, бурни полети към висините на поезията и горчиви падения в тинята на пошлостта.

Какво може да свърже тези толкова различни хора, разведени „по целесъобразност“, необвързани с деца и общо имущество, далечни по възгледи и манталитет, по биография и обществено положение. Какво може да ги свърже, ако единият от тях е пострадалият, а другият — виновният, ако единият е раздавал и помагал, а другият само приемал, ако единият е до гроб верен на любовта, а другият — склонен към изневяра.

Очевидно нищо. Така отговарят буржоазните писатели и ние им вярваме, защото те вярно и честно отразяват морала на едно общество, където всеки е оставен сам на себе си в жестоката борба за съществуване.

Но нашият писател не отговаря така и той е не по-малко правдив. Той разполага със скъпоценен човешки капитал, възпитан от партията, с обществени взаимоотношения, освободени от веригите на частнособственничеството. За него, както и за повечето му герои изобщо, не се поставя въпросът за характера и размера на възмездие, което Марин трябва да получи от Виолета. Тях ги обединява общата тревога за човека — другар и брат. Те винаги ще му се притекат на помощ без „иск“ за нравствено обезщетение и награда за изпълнен дълг. В тяхната здрава трудова среда сближението на бившите съпрузи е закономерна последица от хуманното отношение към всеки човек, бил той праведен или грешен.

Но това е общата закономерност. Вътре в нея обаче действуват противоборстващи сили, едни от които я спъват, а други подпомагат. Тя обхваща ред частни случаи и ситуации. Всяка от тях — сложен психологически възел. И колкото и да е голяма заслугата на автора, че е успял да покаже неотменния ход на общата закономерност, толкова по-голямо е и майсторството му да проследява сложните зигзаги и перипетии на нейното конкретно осъществяване.

Свидетелство за прогресиращия творчески растеж на нашия уважаван юбиляр, романът „Двама в новия град“ е едно от най-сериозните постижения на българската литература от последните години, един от най-успешните опити за претворяване обективната правда на нашия живот.

Юбилеят е обществено признание за заслуги, но и подтик за творческа равностметка. И същевременно горчиво напомняне за напредващата възраст, която все повече и повече скъсява времето за експерименти и суета, за да увеличи строгостта на изискванията.

Камен Калчев няма причини да изпитва неудобство от постигнатото. То не е малко. Няма причини да се сърди и на възрастта. Петдесет години не са толкова много, а неговият дух е млад и бодър. Тъкмо занапред, от средата на изминатия път и в разцвета на творческите сили, той има всички предпоставки да създаде още по-значителни творения.

КАМЕН КАЛЧЕВ

Лазар Цветков

Днес никой сериозно не вярва на астрологията, тази самозвана сестра на точните науки, пред чиито пророчества някога са треперели папи и монарси. Съчиненията на божествения Нострадамус отдавна са само предмет на филологически изследвания, а астролозите са станали по-голяма рядкост и от египетските жреци, и от египетските факири. Така че едва ли някому ще дойде на ум да търси „поличба божия“ в съвпадението на двадесетгодишнината на социалистическата революция в България с петдесетгодишнините на някои наши писатели. И, разбира се, само в метафоричен, и то твърде приблизителен смисъл може да се употреби изразът, че „техните хороскопи съвпадат“, но тъкмо дълбоката закономерност на това съвпадение ни дава право да прибегнем към неговата помощ.

И наистина. Сега, когато встъпваме в период на творчески равностметки, на всенародни празненства и отчети, съвсем естествено се поставя въпросът: какво представляваха писателите-юбиляри преди, какви станаха те след народната победа над фашизма и капитализма.

Вече само познавачи и приятели на Гуляшки си спомнят неговите първи модернистични романи („Дон Кихот от Силвеция“ — 1936, „Жени“ — 1938). Преднамерено небългарски, с екзотичен колорит и заплетени фабули те бяха твърде много подражателни и твърде малко човешки правдиви, за да занимават сега нашето внимание. Днес Андрей Гуляшки е четен, уважаван и обичан автор на „Ведрово“ и „Авакум Захов“, книги, които създадоха репутация на българската литература в чужбина. След Девети септември разцъфтя дарованието и на Павел Вежинов, до тогава автор на многообещаващи, но тематично ограничени разкази.

Ала истинска рожба на народната победа е Камен Калчев. В нея той израсна като гражданин и комунист, след нея — като писател от национална величина. Върху него повече от всеки друг нейните резултати се отразиха най-благоотворно.

Някъде в литературните сборници и алманаси от 1935 г. се губят следите на прощапулническите опити на писателя. За тях едва ли могат да се кажат днес особено окуражителни думи. Бледи и не много изискани, те са значително под съвременните естетически изисквания. Наистина в тях има по-малко литературщина и снобизъм, пролетарският инстинкт на младия автор е успял да ги предпази от болестите на модерното западно изкуство, но това е още твърде малко за положителен творчески атестат.

Сравнително по-големи успехи има писателят в ранните си книги. Като изключим повестта „Пътник в планината“ (1938), дело на съвсем

неопитна ръка, сборникът му разкази „Години, които си отиват“ (1941) заслужава внимание поне като свидетелство за неговата постоянна хуманистична насоченост и като продължение на демократично „плебейската“ линия в нашата литература. Наистина тези разкази ни подкупват с топлота и безизкуственост. Вярно е, че техните герои, дребни градски съществуваия, печелят нашите симпатии и с редките си душевни качества, и с любовта на автора, проявена към тях¹. Но също така е вярно, че доста губят от наивния, а понякога просто неумел начин, по който са представени.

С книгата си за деца и юноши „Всемогъщият човек“ (1940), преиздадена и след Девети септември, Камен Калчев отговори на належащата нужда от смислено и развлекателно детско-юношеско четиво. Тя заразява младия читател с гордия устрем на човека към висините на науката и културата, с вярата в прогреса на човечеството. Но и тук ефектът щеше да бъде по-силен, ако не беше тази прекалено простодушна форма на изложение, която въпреки адресата си не подхожда на темата.

От висотата на големите културни завоевания на социалистическа България, сред спокойната обстановка на домашния кабинет на нас днес ни е лесно да корим писателя за очевидните несъвършенства на неговите ранни творби. Неволно изпадаме в положението на онези допотопни съдии от времето на Мария Стюарт, които съдели само „по презумпция“, без да се запознаят с обстоятелствата по делото. Забравяме, че в условията на враждебния към изкуството буржоазен строй Камен Калчев не е имал нито морална, нито материална осигуреност на писател. Забравяме, че той е писал, така да се каже, на бойна нога, в едно бурно време на антифашистка съпротива, когато е било много по-важно да бъдеш комунист и гражданин, отколкото служител на музите.

Така че нямаше такъв неутешителен литературен баланс, който да попречи на Камен Калчев да срещне на бойния си пост деня на народната победа. Нелегален и политзатворник преди, след Девети септември той си остана предан воин на партията, комуто бяха възлагани отговорни задачи на културния фронт.

Писателството е труден и капризен занаят. И неблагодарен. Никой не може да предвиди дори с приблизителната точност на хуманитарните науки кога ще се амортизират хвърлените в него талант и усилия, за да излезе наяве „един грам радий“, за който говори Маяковски.

И, разбира се, смешно беше да се очаква, че успехите на Камен Калчев ще потекат от рога на изобилието след едно замахване на вълшебната пръчица. И все пак дори тогава налице бяха фактори, които при упорита работа над словото можеха да ги обусловят: вярната идейна ориентираност на писателя, неговия богат жизнен опит на човек и комунист, трайната му обич към човека и човечното в съчетание с още не-обработения му, понякога груб и недодялан, но несъмнен разказвателен дар. Всичко щеше да зависи от това дали той ще съумее да създаде оптимални условия за развитие на тези фактори, да ги организира в оная хомогенна сплав, която е прието да се нарича „творческо аз“. Ще съумее ли, по прекрасния израз на един от неговите бъдещи герои, да напипа в себе си нежната и интимна струна, за да изтръгне нужната мелодия.

Уви, в първите години след Девети нито струната може да се нарече „нежна“, нито мелодията — „мелодия“.

¹ Вж. Минко Николов. Предговор към Избрани произведения на Камен Калчев. София, 1964, стр. 6.

Драмата „Партизани“. Написана през 1945 г. по горещите спомени на съвсем недалечното минало. Но нейният градус е нисък. Бледи образи. Декламаторство. Значението на пиесата се състои само в това, че наред с пиесите на И. Балканов, А. Гиргинов, Н. Зидаров, С. Гендов, Й. Петров и др. способствувала за въвеждането в репертоара на българския театър съвременната тема.¹

Романът „В края на лятото“ — пак от 1945 г. — доста суха и невзрачна проза, само тук-таме изпъстрена с по-интересни жизнени наблюдения. Като цяло — несполучлива.

Последвалата в разстояние на две години повест за Васил Левски е предназначена за деца и юноши. Написана е просто, исторически правдиво, при това с една лекота и сърчност, която неусетно доближава великия син на нашия народ до съзнанието на малкия читател. Задачата следователно е удовлетворително изпълнена, но ако приложим по-висок критерий, какъвто темата изисква без „шконто“ за жанр и стил, ще се окаже, че образът на Левски не само че не е постигнат в неговото историческо величие, не само че отстъпва на оня титаничен образ, който сме си създали в себе си по неписани разкази и одата на дядо Вазов, но е и доста снизен от една чисто сюжетна, дори делнична трактовка. Едва десет години по-късно в „Смелия капитан“ (1959) Камен Калчев ще съумее да извае историческа личност в цял ръст, без да постигне обаче нейното поетическо обаяние.

Ние сме нямали друг по-меродавен източник за изучаване жизнения път на Георги Димитров, освен биографическия очерк на Стела Благоева, настолното кръжочническо пособие, и книгата на Камен Калчев, подръчник на ученици и младежи. Дори само това ѝ стига да си остане тя нужна и полезна книга, още повече, че е навременна дан към паметта на вождя и учителя на българския народ. Самото ѝ написване за извънредно кратък срок по оскъдни, зле стопанисвани материали беше малък подвиг, но тук се прибавя и умението на писателя да направи Георги Димитров роден и достъпен на българския читател. И той постигна това скромно и безшумно в противовес на онази надута помпозност и елейна приповдигнатост, които през култовско време бяха едва ли не утвърдени за еталон чрез панегиричните биографии на Сталин.

Но все пак, макар книгата да намери радушен прием у нас, макар и да беше преведена в чужбина, за личност като Димитров ние сме в правото си да искаме повече.

Почти по същото време Камен Калчев написа „Хаинбоазки мотиви“ и сценария на филма „Утро над родината“. Това беше непосредствен отклик на разрасналото се в национален мащаб бригадирско движение. В ония трескави и величави дни, когато се полагаха най-първите камъни в сградата на социализма, Камен Калчев беше един от първите членове на писателския съюз, които се притекоха на бригадирските обекти и с думи прости и искрени се обърнаха към младите строители-ентузиасты. Завършена беше новата страница от гражданската биография на Камен Калчев, но пред писателя си стояха непобутнати и непомръднати пак старите проблеми на голямата, обществено значима литература.

С усета си на партийен писател, с онова вечно бодърствуващо чувство за дълг и обществена отговорност Камен Калчев отдалеч предугади онова, което чакаше от него читателската публика. В броя на „Литературен

¹ Вж. К. Державин. Болгарский театр. Москва, Ленинград, 1950, стр. 398.

фронт“ от 22 декември 1945 г. той обяви, че работил върху роман за антифашистките борби на нашия народ преди и по време на Втората световна война. Замисълът беше формулиран кратко и точно: „Аз мисля, че без тези борби нямаше да дойде героичният апотеоз Девети септември 1944 г. Интересува ме по-скоро ролята на субективния фактор, който ръководеше народа и без който нямаше да бъде изтързната победата.“

С една дума: не събитията сами по себе си, колкото и величави да са те, не пъстрият гоблен на историята, не най-сетне дълбоките ѝ психологически колизии, за вярното осъзнаване на които трябва да мине много време, а нейните пружини — скрити и явни, извършващите се вътре в нея динамически процеси, движещите я сили. И над всичко — историческата мисия на БКП, повела народните маси на борба срещу фашизма и експлоататорското общество за по-човечен социален строй.

Камен Калчев изпълни обещанието си. През 1950 г. романът „Живите помнят“ излезе от печат.

Израснал върху основата на обилен и благодатен, но дотогава художествено почти неизследван жизнен материал, романът проправи път към художественото осмисляне на най-важния момент от нашата национална история.

Днес по-голямата част от истините, които той се мъчеше да осветли, са общоприети. И ако го прочетем отново, сега на места ще изпитаме чувството, както казват руснаците, че „се чука в отворена врата“. Но през петдесетте години нещата не бяха толкова ясни.

Тогава все още се срещаха колебливи натура, които не вярваха в закономерността на Девети септември. Намираха се стари тесняци, които откровено смятаха, че той дойде единствено в резултат на действия на Червената армия на Балканите. Учени глави се биеха да му измислят название — „социален преврат“, „всенародно въстание“, „социалистическа революция“. И тъкмо тогава героическата летопис на Камен Калчев при всичката си илюстративност и тезисност доказваше „вътреутробното развитие“ на нагряващите у нас социални изменения, неизбежната гибел на стария свят и неминувата победа на новите обществени отношения.

В крайна сметка това беше доказателство от художествен тип: без сухите умозрителни построения на „литературствуващата“ социология, която тогава бе на особена почит, доказателство чрез красноречиви картини и примери от живота, от класовата борба на селячеството и работническата класа, чрез цяла система от не'винаги добре издържани, но всякога точно схванати човешки характери.

Затваряме очи и в паметта ни се занизват ликове на обаятелни народни люди. На Шлосера — волята, гласа и ръката на партията в сиромашкия провинциален край, Шлосера, в чиито черти съзираме нещо от неосъществения Левски на ранния Камен Калчев. . . На Стефан Белкин и Николай Перганов, непрежалими жертви пред олтаря на народната свобода. На Илка и Лиляна, майка и дъщеря героини. На Герган Кеманларски. . . И в сърцето ни се надига бунт на възмущение срещу представителите на буржоазната власт, срещу Черневци и Велизаровци, срещу техните разпасани синчета и слуги-отрепки (Манол). Едно възмущение, постоянно подхранвано и от техния паразитен начин на живот, и от техните зверства и нечовешки жестокости, и от пълната атрофия на всякаква гордост и достойнство в техните мерзки душици.

В тях така зримо е показано разложението на буржоазната личност, скъсала с всякакъв морал, жестока от слабост и страх за собствената си

кожа, по такъв безспорен начин е показано неумението на буржоазната класа да управлява без насилие и терор, че в читателя се засилва още повече убеждението в историческата неизбежност на Девети септември, при все че редица други обективни фактори ускориха и благоприятстваха неговото идване.

До същия изход стигаме и чрез образа на Герган Кеманларски — великолепно находка и несъмнена сполука на писателя. Защото пътят, който извървява той от буден селянин до съзнателен революционер, е показателен за идейното съзряване на народа ни през годините, непосредствено предшествуващи Девети септември, за възприемчивостта му към идеите на социализма и комунизма.

С „Живите помнят“ настъпва нов етап в творчеството на писателя, етапът на идейното възмъжаване и творческо укрепване. Сблъскал се със сложна социална проблематика, с герои от различни пластове на обществото, премерил сили с жанровите особености на романа, той постепенно се приучва към мащабно мислене в широк социален периметър, усвоява уменията да напишва и изследва главните процеси на нашата съвременност.

Един такъв процес беше кооперирането на селското стопанство. Ленин го бе нарекъл „невралгичен пункт на социализма“ и предвиждаше трудности и мъчности по пътя на неговото внедряване в живота. Не мина безболезнено той и у нас. В някои области на страната се допускаха грешки и груби извращения на партийната политика. Цялата общественост бе дигната на крак.

Затова, когато в пролетните дни на 1951 г. ЦК на БКП излезе с постановление срещу „нарушенията на принципа на доброволността при кооперирането на трудещите се селяни“, трябваше да се очаква творческата намеса на писателя и общественника Камен Калчев.

Както винаги тя не закъсня. Романът „На границата“ (1953), написан по пресните следи на известните събития в Кулска околия, бе точната картина на битката за коопериране на българското село, тъкмо на време пристигнала от мястото на полесражението. На основата на обилен битов материал авторът проследяваше сложния и мъчителен процес на приобщаването на селските маси към социализма.

Но не по-малко труден се бе оказал процесът на художественото овладяване на жизнената правда. Самото ѝ намиране не беше лесна работа. Всеки си спомня през какви стопански противоречия, през каква административна неразбория, през каква идейна мътилка новото си пробиваше път. Нещата съвсем не бяха улегнали. Рискът да се сгреша не беше малък. А грешките се плащаха с кръв. На туй отгоре и класовият враг си беше изработил мимикрия. Той водеше подривна борба с повече хитрост и ловкост, като си оставяше хиляди вратички за изплъзване.

Какво мъжество и прозорливост трябваше да проявят комунистите-ленинци, за да се изведат на зелена улица новите форми на живот. Колко смелост и проникателност се изискваха и от писателя да каже истината на висок глас.

А тук се прибавяха трудности и от субективно естество. Тъкмо селската тематика се оказа изкупителната жертва на схематизма, а при липса на самобитни национални традиции възприемането опита на съветските първомайстори Шолохов и Панфьоров не бе застраховано от подражания.

Камен Калчев плати данък и на едното, и на другото. Това не можеше да не намали естетическата стойност на творбата. Но като цяло картината си остана правдива и жизнена. Диагнозата беше поставена правилно. Лечението се проведе успешно.

Определени достижения има Камен Калчев в образите на комунистите Никolina, Янко, Васил Каменоделеца. В сравнение с ветераните от „Живите помнят“ в тях има много по-малко реторика и натрапана жертвеност и много повече здрав смисъл и гъвкавост в отстояване на партийната линия на новия етап на борбата за социализъм. В образите на Пенко Пенин и Зарко Каменов писателят е дал убедителна психологическа трактовка на средния селянин едновременно с неговата дребнобуржоазна неустойчивост и здрави трудови качества. Изобщи личи порасналото умение на автора да улавя по-отчетливо чертите на героите си, да ги изобразява не само в тяхната характерологична определеност, но и в движение и развитие.

И все пак най-голямото художествено достижение на романа си остава образът на Цено Райкин — едно от големите завоевания на нашата съвременна литература. В ония култовски години, когато не беше съвсем безопасно да се дават нравствени квалификации на ръководни кадри, Камен Калчев отдалеч разпозна безогледния карьерист зад фасадата му на ентузиаст на новия строй. С неговото разобличение, в което писателят вложи много партийна страст и непримиримост, бе значително подровена почвата на подобни явления в нашия живот.

Когато Камен Калчев издаде през 1956 г. първата част на своя трети роман „Семейството на тъкачите“, така нареченият производствен жанр у нас се ползуваше с лоша слава. Твърде голям беше броят на произведенията на работническа тематика, в които, по образния израз на един съветски критик, „болтовете и гайките изяждаха хората“. Там можеше да се намери всичко друго — от научното изложение на технологическите процеси до преписи на бюлетини за изпълнение на производствения план — но не и живи хора, със свои страсти и съдби. Така зад топовете изписана хартия живи се погребваха същински герои, такива, които в живота удивляваха с всеотдайно служене на делото на социализма, с прекрасни трудови дела.

Камен Калчев трябваше да мобилизира цялата си енергия и опит за преустановяване на тази вредна инерция, а оттам — за издигане авторитета на социалистическия реализъм. И то не в сферата на теорията и критиката, където вече се надаваха тревожни гласове, а в собствената си художествена практика — лице с лице с нови мъчнотии и трудности. Върху плещите му наред с колективния дълг на българските писатели да създават вдъхновени книги за хората на труда легна и бремето на личната отговорност.

Веднага трябва да кажем, че направлението, в което се насочиха неговите усилия, беше единствено правилно и перспективно. Той не се колеба да постави производствения реквизит в края на рампата, а хората, с техния личен и колективен живот, с техните съдби и конфликти — на най-преден план под светлините на прожекторите.

Тази стъпка не дойде току-така. Тя беше логическо следствие на високоблагородния призив, за който авторът с такава страст ратуваше още в „Живите помнят“: „Трябва да се води борба за всеки човек поотделно, упорито и настойчиво.“

Това не беше нищо друго, освен принципът на социалистическия хуманизъм в действие. Но тук неговото приложение трябваше да се приведе

в съответствие с изграждащата се нова душевност на съвременния човек, с една много по-сложна диалектика на човешките индивидуалности, в които и възможностите и потребностите са повече.

Да вземем например този сложен социален комплекс, който авторът така сполучливо е нарекъл „семеиството на тъкачите“. Той включва разни категории хора — и първенци в производството, и изоставащи, и ръководители, и подчинени, и лица, само косвено свързани със завода, та дори и случайни съществуваия, гравитиращи около трудовото ядро.

Далеч не всички са равни по способности и морално волеви качества. Далеч не всички имат установени места. Ще се завърти чекръкът на историята и ето ти изоставащите, догонили първенците, ръководителите — сменени със свои подчинени, някои от образците — отплеснали се по лоши пътища и деградирали. Тук има и непоправими бивши хора, и жертви на вредни влияния. Едно непрекъснато движение и обновление, което още древните са нарекли „поток на живота“.

То не се поддава на формули и догми. Изплъзва се от категорични етически характеристики. Но то си има направление — комунистическото общество. И главен диспечер — партията.

С неотслабващ интерес авторът следи как големите обществени движения на нашето съвремие се проектират върху отделните хора. Той ни кара да се възхищаваме на най-издигнатите от тях, но главната му грижа са дерайлиралите от тъкаческия колектив, онези „блуждаещи души“, за спечелването на които винаги се е чувствувал морално задължен да воюва.

И не случайно централни герои на романа са Борис и Гита — двете блудни деца на многобройното, споено със здрави връзки на общи цели и разбирания, семейство на тъкачите. Тяхното спасение е пробен камък и за здравината на трудовия колектив, и за силата на нашия обществен строй, и за сърцеведческата способност на писателя: такава е максималистичната презумпция на автора в неговата борба за новия човек.

Той я започва още с пропадането на Гита и Борис. И не ще я завърши, докато съществуват Гити и Борисовци.

Впрочем те и двамата изживяват драмата на егоизма по свой начин, но с еднакви последствия за бъдещето си. И двамата се самоотлъчват от трудовата си среда заради съмнителните удоволствия на лекия живот. И двамата газят в тинята на буржоазния морал, падат, временно се дигат на крака, но, объркани и заблудени, отново поемат несигурния път на полулумпенско съществуване.

Авторът не бърза да ги вразумява. Никъде другаде нравоучението не би било така неуместно, както тук при тези своенравници. Той си има друг педагогически подход, проверен и потвърден от практиката. „Нека животът ги научи — иронично, но не злъчно се усмихва той — нека да се налудуват като малки деца, нека докрай изживеят прелестите на своите желания и пороци. Те няма къде да идат, освен пак при нас.“ Писателят може да си позволи снизходителност, защото това не е неговата логика, а логиката на живота — неоспорима и непоклатима.

Разбира се, не са изключени и случайности. Хищна вражеска ръка покосява Борис Желев тъкмо когато са назрели всички условия за неговото душевно преустройство. Войната си е война — и с победите, и с пораженията ѝ. Но каквито и изненади да носи съдбата, окончателната победа ще спечелят пак новите хора — „тъкачите“ на по-добри и по-благородни човешки души, „тъкачите“ на комунистическото утре.

Третият роман на Камен Калчев не е напълно освободен от слабостите на първите два. И тук илюстративното поднасяне на материала, описателността и флегматичния разказ са свили гнездо в някои „производствени“ пасажии. И тук психологическата характеристика на героите се нуждае от по-голяма доказателствена сила. Романът е твърде „воднист“, за да бъде пример на модерна проза.

Но в сравнение с „Живите помнят“ и „На границата“ тези слабости са значително по-малко, съзнателно са ограничени и техните единични прояви. В противовес на описателността авторът е засилил диалога, значително по-стегнат и динамичен, рисункът е станал по-плътен, колоритът — по-ярък. Камен Калчев не се е отказал още от услугите на резоньорството (на моменти с него много греша дядо Еким), но поне му е потърсено жизнено покритие и сериозно са ретуширани неговите крайности. Като прибавим и образите на Гита, Борис, Филип Славков, Аспарух Беглишки, дядо Ставри, изписани с майсторска ръка на зрял художник, като прибавим и редица сцени (срещата на Гита с Филип Славков, соаретата у Виктория Беглишка, изпращането на Борис Желев), сам по себе си се налага изводът за значителната крачка напред, която Камен Калчев е отбелязал в своето творческо развитие.

„Семейството на тъкачите“ обаче има и някои особености, с които излиза от линията на дотогавашното творчество на писателя, пък може би и от някои установени стандарти на съвременната белетристика. Тези принципи не са станали още постоянно творческо начало, но техните първи положителни резултати са вече налице.

Става дума за принципа, който условно можем да наречем „индивидуална свобода“ на героя. Разбира се, не „слободия“ и „разгашеност“, срещу които стоят на стража народната милиция и социалистическото законодателство. Не и „личния произвол“, за който не престават да говорят екзистенциалистите от Ясперс и Кирхегарт насам.

Това е свободата, чиято реална почва е доверието в положителните сили на човека, а крайна цел — тържеството на комунистическата нравственост. Тя предполага гарантиран минимум на относителна самостоятелност на героя, за да развие добри или лоши задатки на своя характер, да извърши едни или други постъпки, да избере един или друг вариант на своята съдба.

При един здрав обществен строй и при преобладаващото мнозинство на положителни хора това никога няма да доведе до анархия, до епидемическо разпространение на лошия пример. Кой би си помислил, че тон на тъкаческия колектив биха могли да дадат не Ружа и дядо Еким, а Гита, Борис или Гатю Циментовата глава, каквито и лични свободи да им се делегират.

Но като оставя героите си да действуват „както намерят за добре“, авторът запазва правото си на висш морален арбитраж за трудовия колектив, а за себе си — възможността да изпитва тяхната нравствена устойчивост в най-разнообразни положения, да проследява отблизо етапите на тяхното духовно развитие. Срещу това той им спестява, вземете го ако щете за шега, ако щете — за истина, съмнението в правилността на направения избор след положителен обрат на тяхната съдба. Та нима след всичките си патила „великата грешница“ Гита, възвърната в лоното на „семейството“ ще дръзне да хвърли камък върху своите покровители, както в библейската притча за неблагодарния син: „Да, вие ме направите хте човек, но аз можех да бъда щастлива!“

По силата на този принцип „логиката на характера“ не е закостеняла психологическа даденост, с която човек се ражда и умира, а възел от противоречия, сложен комплекс от едни или други качества, който следва всички превратности на живота и подлежи на развитие и изменение.

Критиката не можа да улови веднага този момент. В самия роман той не беше последователно и отчетливо проведен, съществуваше повече като тенденция, отколкото като реализация. Но тя не си направи труд да проникне поне в тая диалектика, която притежават героите и наред с отделни верни забележки им предяви догматични обвинения, които биха имали място само при монолитни, „логични“ характери. Нея я смущаваше непоследователността в характера на Борис, лекомисленото влюбване на Гита, безметежното съществуване на Филип Славков и високомерно отбягваше въпроса: ами ако това е така?¹ Та малко ли са били случаите, когато героите са си играели „зли шеги“ с Пушкин и Толстой. Пък да им дадем право да изненадват и нас простосмъртните.

Независимо от резервите на критиците романът на Камен Калчев намери топъл прием сред читателите, за които беше предназначен. Работническата младеж нямаше време да се занимава с неговите несъвършенства и го възприе като книга за своите делници и празници, за своите радости и печали, за своите победи и разочарования. А няма по-голяма награда за писателя „сред свои да те обичат като свой“.

Във „Влюбените птици“ ние видяхме „Камен Калчев в ново амплуа: в твърде кратко време той беше успял да захвърли железните доспехи на романиста за пролетния гастрол в лирико-хумористичната повест. И ония, които го упрекваха в мудност, и ония, които искаха да го направят по-тънък сърцевед, можеха да бъдат доволни: тук всичко е движение, прърхане на криле, ухание на млади цветя. Сякаш за отмора от големите писателски и граждански ангажimenti той се бе заел с тази „съвременна идилия“, за да се завърне подир нея освежен и ободрен към сериозните си занимания.

Но случи се така, че „дивертиментото“ се пошегува и със самия автор. То излезе не по-малко, ако не и по-сполучлива творба от тежкотонните романи. Показа се, че сериозен разговор за живота и семейството може да се води и върху територията на малките епични жанрове и зад тънката копринена драперия на съвременна любовна история.

Може би на великодушния автор да се е сторило твърде сурово наказание за героите изпиването докрай горчивата чаша на любовната несполука; може би за по-сгоден случай да е отложил той психологическата обосновка на образи и конфликти. Но и така повестта ни накура за много неща да се замислим. Преди всичко върху новата „тарифа“ на етическите оценки.

Оказа се, че ако и да не са сантиментални, младите не са нито „хайлази“, нито безчувствени, както фигурират в речника на престарелите одумвачи. Оказа се, че намусената сериозност на някои стари от буржоазния запас не е толкова мъдра и прозорлива, колкото иска да мине в съответствие със своята улегналост. Това, че Румен не употребява купешки думи, че не се въси и превзема, че си дава лекомислен вид и не рови в кошчето за душевни отпадъци, съвсем не означава духовна тъпота и повърхностни чувства. Както и това, че полковник Мусински тероризира околните си с укори и назидания, че се муси и важничи, лишен от всякакво

¹ Вж. Стоян Каролов. Герои и конфликти. Сп. Литературна мисъл, кн. 6, 1957, стр. 97—99.